

שיחת מורנו המשגיח הגר"ח קפלן שליט"א

גלות וגאולה

'לחם עוני'

'דרך שאלה ותשובה'

'לכו ונחדש את המלוכה'

פרק א' 'אכן נודע הדבר' / **פרק ב'** 'ולמלשינים אל תהי תקוה' / **פרק ג'** 'וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ' / **פרק ד'** כרפס – 'קושיא טובה' / **פרק ה'** 'מה נשתנה הלילה הזה' / **פרק ו'** 'מופתים, שהיו מפתות אותם' – קורונה / **פרק ז'** 'פרשה זו שתומה' / **פרק ח'** 'אש התורה לעומת אש הנסיון' / **פרק ט'** 'בין אדם לחברו'

פרק א'**'אכן נודע הדבר'**

א.

'מי הם- דתן ואבירם'

עם תחילת מהלך יציאת מצרים 'ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו' (שמות ב, יא), נכנס ענין התנגדותם של דתן ואבירם 'שני אנשים עברים ניצים' (יג) [ופי' רש"י 'דתן ואבירם'] למשה רבינו, שהוכיחם על שהכה האחד את חברו וענה לו המכה 'ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי' (יד) ולאחמ"כ 'וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה וכו'" (טו) ונתפרש ברש"י 'הם הלשינו עליו וכשצוה עליו הקב"ה לחזור למצרים אומר לו 'כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך' (ד, יט) ומבאר רש"י 'מי הם- דתן ואבירם וכו'" [עיי"ש] וכן בסוף הפרשה לאחר שבאו משה ואהרן לפני פרעה והכביד את העבודה 'ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם וכו' ויאמרו ירא ד' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו' (ה, כ-כא), וברש"י 'כל ניצים ונצבים דתן ואבירם היו וכו'". ואף ביארו חז"ל¹ דמחמת זה שב משה אל ד' ואמר 'למה הרעות וכו'" ומזה נתגלגל כל הענין שלאחמ"כ.

והוא צריך ביאור מה נכנסו כל מעשיהם של דתן ואבירם בתוך סיפור יציאת מצרים, דבפשטות נראה שענינם הוא דבר צדדי דאיכא בישראל מין תופעה כזאת של אנשים כדתן ואבירם המתנגדים למ"ר². אך מכל מהלך הדברים שהוא הדבר הראשון שעושה משה כשיוצא לאחיו, ואף מתגלגל מזה שצריך לברוח מפרעה ומחמת זה נתעכבה הגאולה, ויכול לחזור רק כשימתו כל האנשים וכו", וכן לאחמ"כ שפגעו בו כשיצא מפרעה, נראה שבאו מעשיהם יחד עם כל מהלך הדברים של יציאת מצרים וקשורה התנגדותם לגוף הענין. ויש לעיין בזה.

ב.

דלטורין- 'שמה אנם ראויים להגאל'

ובאמת, מצאנו דבר זה מפורש להדיא ברש"י, 'וירא משה ויאמר אכן נודע הדבר' (ב, יא) 'דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמה אינם ראויים להגאל', ובהמשך 'נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך'. וחזינן דכשאמר המכה 'כאשר הרגת את המצרי' וראה משה שיש בהם דלטורין [ונראה שהבין בזה שאמר לו כך שהולך להלשין עליו] הבין שזו היא הסיבה שנסתעבדו בני ישראל במצרים, ושייך ענינם של דתן ואבירם לגוף כל השיעבוד.

ובגוף דבר זה שראה משה שראויים ישראל לכך מחמת שיש בהם דלטורין יש לעיין, למה דווקא חטא זה הוא המביא לגלות ושיעבוד. ובמהר"ל האיר לבאר את הענין, ומסביר שישראל שייכים לענין פנימי, ומחמת זה אינם נשלטים ע"י האומות, והיינו שמוששים הם בתכלית ובמכוון של העולם ואין המציאות הטבעית והאומות יכולים לשלוט עליהם, אך המלשין הוא המוציא את הדברים הפנימיים והמכוסים של חברו לחוץ, וממילא משייך עצמו לחיצוניות של העולם שאינו מעמיד מקום של פנים וכיסוי, ומחמת זה נגרם לו השיעבוד והשליטה של העולם המציאותי עליו³.

¹ ומבאר שם עוד, דמה שהאומות השייכים לענין החיצוני אינם משועבדים, הוא כיון שלהם בא זה מחמת טבעם הקיים, אך מלשיני ישראל ששייכים למעלת הפנים ומגלים אותה לחוץ, יורדים למדרגה יותר תחתונה דנחשב להם שחיללו את הפנים והפכו אף אותו לחיצוני. ובעומק הענין הוא שמגלים בזה שכביכול מעלתם הפנימית צריכה לאיזה תפיסה ומוחשיות כלפי חוץ ואינה יכולה להתקיים רק כלפי פנים דהיינו הם האנשים השייכים לסוד זה.

² עיי' רש"י קהלת (י, י) 'כי העושק יהולל חכם' 'כשהכסיל מקנתר את החכם מערב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר 'ירא ה' עליכם וישפוט וגו'" וערבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקדוש ברוך הוא ואמר 'והצל לא הצלת את עמך' ונענש בדבר שהשיבו 'עתה תראה' ולא תראה במלחמת ל"א מלכים'.

³ והוא לימוד שיש כאלה אנשים וכאלו מיני תכונות בישראל, וצריך להיזהר מפניהם. ואפשר לומר עוד שנלמד מכאן שבהנהגת כלל ישראל צריך להתמודד גם עם סוג זה של בני"א.

הם הלשינו עליו

ובאמת חזינן כאן, שהדבר הראשון שארע למשה הוא ההלשנה עליו ע"י רשעי ישראל, והיינו כמש"כ המהר"ל דהדלתורין הם הסיבה לכל הגלות, וגם כאן ע"י הלשנתם ברח משה ממצרים ונתעכבה הגאולה. אך עדיין יש לנו לעמוד ולהתבונן בענין מה שעומדים דתן ואבירם ומשה רבינו זה לעומת זה, ועמידתם כנגד משה נעשתה בדרך הלשנה [כמש"כ רש"י 'הלשינו עליו' אף שהיה יכול לומר רק שסיפרו עליו דבר זה], וכ"ז בתוך מהלך הדברים של יציאת בני ישראל ממצרים.

ובעצם הענין יש לעיין, דהלא הם פחדו שיהא משה איש שר ושופט עליהם, אך הלשינו עליו ע"י שהרג את המצרי ולא על שאמר להם 'רשע למה תכה וכו''. ובפשטות הוא שרצו שע"י יהרג ולא יוכל משה להיות שר ושופט, או שבאו לנקום בו ע"י, אך מ"מ אין נראה שהוא רק היכי תימצי להם להורגו בדרך זו אלא הוא מגוף הענין שזה היה חלק מעמידתם נגדו. וכן נראה מדבריהם 'הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי', ויש להתבונן מה טענתם בזה.

ד.

לדבר כשהיית נדון לפני פרעה

ברש"י בהמשך הפרשה עה"פ 'מי שם פה לאדם וכו' (ד' יא) 'מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה המצרי'. ומצינו כאן ענין חדש דלפני שברח משה ממצרים נעשה לו משפט וטען בו ורק לאחמ"כ ברח⁴. ויש להתבונן בזה, מה באמת טען משה ומה לימדו הקב"ה ונתן לו פה כשהיה נדון.

ונראה, דהנה יש ללמוד דלא היה מעשה המצרי דבר רגיל במצרים וכמעשים שבכל יום, דמבואר ברש"י שם שהיה היהודי בעלה של שלומית בת דברי שבא עליה המצרי כסבורה שהוא בעלה והרגיש בעלה והיה רודהו כל היום, וחזינן שהיה זה מקרה מיוחד, וכן במשה כתוב 'ויפן כה וכה' ומבאר רש"י 'ראה מה עשה לו בבית מה עשה לו בשדה', וכן מצאנו שהיה זה ע"י איש מיוחד כמש"כ רש"י 'וירא כי אין איש' (ב, יב) 'שאין איש עתיד לצאת ממנו להתגיר'⁵. וא"כ י"ל שזאת היתה טענתו של משה שאף בחוקות המצרים⁶ אי"ז ראוי לעשות כן ומחמת כן הרגו.

ה.

'הלהרגני אתה אומר וגו'

ומה שלא נתקבלה טענתו של משה, הוא⁷ כיון שהלשינו עליו דתן ואבירם וטענו נגדו שמה שהרג את המצרי לא היה זה כדבריו מחמת החוקים והכללים של המצרים, ולא היה ראוי להכות במקרה זה את היהודי, אלא שהרגו משה בשם התורה שעל פיה אין ראוי להכות יהודי [ע"י בגמ' סנה' מח ע"ב 'עכו"ם שהכה את ישראל חייב מיתה שנאמר' 'ויפן כה וכה וכו'']. וזה למדו ממה שאמר להם משה שאף להם אסור להכות איש את רעהו [ע"י סנה' שם], והיינו שמשה בא כאן בטענת הגאולה שיהודי בן חורין הוא ואינו 'בין הכות', וע"ז ביקש פרעה להרוג את משה.

וחזינן שכך הבינו, ממה שאמרו למשה 'הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי', וברש"י 'מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש', והיינו שטענו שלא הרגו בצורה רגילה כמו שהיה ראוי אם היה הורגו בשם החק המצרי, אלא הרגו בשם המפורש⁸, בשם האמת שאין להכות יהודי.

ו.

רשעות דתן ואבירם

ונבוא לברר, מה באו דתן ואבירם להעמיד בטענתם נגד משה רבינו, ומה היתה סברתם להלשין עליו ולמנועו מלבא לפני פרעה בהמשך. והא ודאי שהיו רוצים להגאל⁹, ואין לומר כלל שהיו כופרים בכל מהלך הגאולה, דודאי לא באנשים כאלה עסקינן ולא מולם היה צריך משה להתמודד. ועוד שמצאנו שלאחמ"כ בדור המדבר הצטרפו דתן ואבירם לקרח וכל האנשים החשובים נשיאי העדה וראשי הסנהדראות שהיו איתו.

ונראה, שדעתם של דתן ואבירם היתה שעכשיו כשהם במצרים יש להם מצב קיים, דירדו למצרים בשנות הרעב ועכשיו יש להם יישוב כאן, וכמו שנאמר בפ' ויגש (מז, כז) 'ויאחזו בה', וגם בתוך הגלות והשיעבוד יש להם איזה מעמד אצל פרעה, וכמו שביארנו דהיה למצרים כללים וחוקים עד כמה להרע לישראל¹⁰, וטענו שצריך לשמור ולקיים את יחסיהם עם מצרים, [ואף שראו שלפעמים המצרים חורגים מהכללים שלהם כמעשה אותו מצרי נקטו שאפשר להסתדר גם עם זה] וחשבו שהגאולה תבא רק כ'קומה שניה' למעמד שיש להם במצרים, כגו' בנס שיוציאם מיד ממצרים [כמש"כ רש"י פ' דברים עה"פ 'ממדבר קדמות' (ב, כז) שיכול היה הקב"ה לעשות ברק אחד ולהשמיד את מצרים], או שפרעה עצמו יסכים להוציאם וכדו', אך לאבד את מעמדם במצרים ולהכעיסם

⁵ ובביאור שייכות דבר זה לרשעתו של מצרי זה ע"י קוני 'חתן דומה למלך' י"א ט'

⁶ וכמו שראו גם אצל הנאצים ימ"ש, שהיה להם חוקים כמה להתאכזר ליהודים ויותר מזה לא היה מקובל לעשות.

⁷ ואין צ"ל שלא היה דבר זה ראוי להרוג עליו או ת"י אחרים.

⁸ אשר צ"ע למה לומדים דבר זה רק מדבריהם של דתן ואבירם.

⁹ וכמבואר להדיא בפ' הרא"ש עה"ת בפ' בא עה"פ (י, כב) ויהי חשך אפלה (וע"י שיחת פ' בא).

¹⁰ ולכן לא הלכו להלשין על משה ביום הראשון כשהכה את המצרי.

[וכן אפשר לראות כעין דבר זה אצל אנשים המגלים סוד חבריהם, שאין מפריע לבעל הסוד רק הנזק והנפק"מ שהסב לו התגלות הסוד, אלא מה שחילל ע"י חברו את ה'פנים' שלו, דכשגילה לו סודו ומסר לו הדברים הפנימיים שלו ויהביאו חדריו ציפה ממנו לקבל להחזיק ולשמור גם הוא דברים אלו ב'פנים' שלו ולא יוציא ממנו חוצה, וכשעובר ומוציא יש בזה חילול פנימיות כלפיו].

⁴ ובאמת יש לעיין, מה הועיל למשה מה שהיה לו מה לטעון במשפט. וצ"ל שניתן לו בזה זמן ויכל לברוח לאחמ"כ [ודברי רש"י הם התחלה למהלך הבריחה של משה שכתב רש"י שם בהמשך עיי"ש].

ולערער את הקשרים איתם בתוך הגלות, חשבו אותו למעשה שאינו 'ראלי', דכעת זו המציאות שאנו נמצאים בה ואין זה נכון לקלקל אותה. ובאופן שמשך בא לפני פרעה והכעיסו, הוא הרס את יישובם, וכמשי"כ רש"י שם [עיי"ש] שהקב"ה שלח את משה מהמדבר שהוא מקום שאין בו יישוב למצרים. וע"ז באו דתן ואבירם להתנגד.

וכן נראה, ממה שטענו בסוף הפרשה 'אשר הבאשתם את ריחינו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו', חזינו שראו עצמם מקובלים קצת אצל פרעה, [אף שהכתוב מעיד כמה שפרעה שנה את ישראל ולא היה צריך 'לתת חרב בידו'] וחשבו שמשך ואהרן הזיקו למעמד זה.

ז.

'הם שהותירו מן המן'

וברש"י עה"פ 'שני אנשים עבריים' מבאר 'הם דתן ואבירם שהותירו מן המן'. ויש לעמוד על דברי רש"י מה הענין שכתב בהם בדוקא דבר זה שהותירו מן המן¹¹, והרי גם שם לא מוזכר שם, ואין זו כדרכו לתלות בדבר שעדיין לא היה.

ונראה, שענין מה שהיה המן יורד בכל יום מחדש הוא שאף לאחר שניתן מן השמים אין לראות בו מצב קיים שממנו יש להתקיים אלא צריך בכל יום מחדש לקבלו מן השמים, שיהיה קיומו ויישובו של האדם בו רק מן השמים. ולזה התנגדו דתן ואבירם, שאף כשכבר קיבלו מן מן השמים רצו שקיומם לאחר שקיבלוהו מן השמים יהיה מצב קיים בעולם, ויהיו מיושבים בעולם מעצמם ולא תלויים ועומדים כל הזמן בלחם מן השמים, ולכן הותירו מן המן. והוא שכתב רש"י דאותם אנשים שכאן לא רצו שיהיה משה¹² שר ושופט, ויהרוס את קיומם ויישובם במצרים לפני הגאולה, והלכו להלשין ולגלות זאת למצרים, הם הם שלאחמ"כ הותירו מן המן ולא רצו לסמוך על יישוב שמגיע אך מן השמים.

ח.

'עתה תראה אשר אעשה לפרעה וגו''

והוא מה שכאשר בא הקב"ה לגאול את ישראל קדם לזה 'תכבד העבודה על האנשים' שנהיה רק יותר קשה, שלא תהא יציאת מצרים כיציאה מתוך המצב של המציאות והמעמד של בני ישראל במצרים, שאז היה אולי ראוי להיפך שלקראת הגאולה יהיה נעשה לישראל יותר טוב עד שיגאלו לגמרי, רק כגאולה של התורה¹³ שלא מגיעה מתוך העולם ע"ג המציאות הטבעית אלא בניסים¹⁴ ובמציאות חדשה מעל הטבע, ולכן יכול להיות שמצד המציאות יהיה לפני"כ רק יותר קשה. וכנגד זה אמרו דתן ואבירם למשה ואהרן 'ירא ד' עליכם וכו' דמול זה באה כל טענתם.

פרק ב'

'ולמלשינים אל תהי תקוה'

ט.

מסור - 'הרי הוא נמסר'

ונבוא להתבונן בענין זה מה היא גנותו של המלשין, שנראה כאן שזאת היתה צורת עמידתם של דתן ואבירם כנגד משה. ואין לומר שהיה זה רק היכי תימצא להורגו, דנראה שהוא בגוף הדבר ש'הם הלשינו עליו'.

בתוספות יו"ט בפרק נערה המאורסה מ"ג כותב 'ואני שמעתי בדרשה מפי מוריני מהר"ל ז"ל שאמר בשם מסור, לפי שאע"פ שלשעתו הוא הפועל ומוסר לאחרים, אבל קראוהו מסור להורות כי בא יבא יומו ולא יאחר והרי הוא נמסר¹⁵. ומבואר דנקרא המסור ע"ש זה שלבסוף הוא ימסר, ונשמע דכאן הוא יותר מכל מקום ד'מאן דקטיל מתקטל' דנקרא הוא ע"ש זה שהולך להימסר. וצריך להבין מה ביאור הדבר.

ונראה, דגנותו הגדולה שיש למסור בכ"מ, היא מחמת שבמסירתו הוא כאומר לגוי [או אף ליהודי השונא תורה] שהשנאת ישראל שיש לך מוצדקת היא כלפי יהודי זה ועליו תכוון את שנאתך, ואף שלא אומר לו כן מפורש זה מה שמעמיד לו, דהא הגוי ודאי שונא ישראל, וכך הגוי תופס את דבריו שבאמת היהודי הוא רע ושנאו מחמת יהדותו.

י.

'ולמלשינים אל תהי תקוה'

ובאמת מלשין בעלמא, וכגוי בעינינו גבי דתן ואבירם, הוא אחד שאומר שאין לנו תקוה אלא אם נסתדר עם הגויים והשולטים, דהם לא רוצים לסמוך על מה שלמעלה מהטבע, ולכן מי שלא נכנע להם ועושה כנגדם הולך להלשין עליו ולומר כביכול זה רק אותו אדם, דהוא עצמו צריך להסתדר עם השילטון. ונראה שלכן אומרים עליהם בתפילה 'ולמלשינים אל תהי תקוה', לעומת מה שחושבים הם לקבל תקותם מהגויים¹⁶, ובא בקום עשה לומר שרק בהם תקותינו היחידה ואין לעשות דבר נגדם, והיא גנותו הרבה.

¹⁴ וכמבואר ב'רש"י הנ"ל שהדברים נאמרו כתשובה לשאלת משה במה זכו ישראל לנס.

¹⁵ ומבאר כע"ז ל' המשנה 'ארוס'.

¹⁶ בעבר היה נהוג באמריקה לפתוח כל אירוע יהודי בשירת 'התקוה', ופעם רה"י שלי הגאון ר' יצחק הוטנר היה במקום ששרו שם שיר זה

¹¹ ואולי י"ל שאמר כן כי שם ג"כ נקראו אנשים.

¹² אשר עליו אמרו חז"ל שבזכותו ירד המן, ונקרא ירד ד' ע"ש כך.

¹³ וכמשי"כ רש"י (ג, יב) שאמר הקב"ה למי"ר מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים ש'תעבדון את אלוקים על ההר הזה', וגם הגאולה ממצרים צריכה להיות באופן זה גאולה ע"פ התורה.

וע"פ זה יתבארו דברי המהר"ל שפיר, דבאמת המסור שבפעולתו הלך למסור ישראל חבירו, בפועל הוא מוסר את עצמו, דבמעשהו הוא משליט את שנאתו של הגוי על כל ישראל דרך תופס הגוי את הלשנתו, וממילא הוא עצמו ימסר¹⁷. ואפשר לומר שזה גופא הביאור ב'למלשינים אל תהי תקוה', דהם חושבים דבזה שהם מלשינים תהיה להם תקוה, אך באמת 'בא יבא יומו ולא יאחר והרי הוא נמסר' ואף משם לא תהא להם כל תקוה¹⁸.

יא.

'סוד' הגאולה

והוא הדבר שצריך להתברר בענין יציאת מצרים, שאין להסתכל עליה כמי שבאה מתוך וע"ג המצב הקיים, אלא בחינתה הוא כלידה חדשה, כמצב חדש לגמרי, וכמו שמשה הגיע מהמדבר שאינו מקום יישוב ומשם גאל את ישראל, ובזכות שיקבלו את התורה שקדמה לעולם [ע"ש ברש"י דברים], כל היחס אליה צריך להיות כיישוב העומד לעצמו בלבד.

ובזה ניתן לתת טעם בדברי המהר"ל שהמלשין הוא מגלה את הסוד של ישראל, דזה היה כל ענינם של דתן ואבירם שלא סמכו על ההנהגה הפנימית ורצו תמיד ביסוס בעולם, וכמו שהותירו מן המן ולא היו מוכנים להתקיים בלחם שמגיע רק מן השמים ואין לו שום תפיסה בעולם¹⁹, ובזה הם מחללים את הסוד²⁰ ומראים כביכול כלל ישראל אינו יכול להסתפק במדרגתו הפנימית והמכוסה אלא צריך הוא לתפיסה בחיצוניות העולם.

ולעומתם, מעמיד משה רבינו את הליכתו בדרך הסוד, שהרג המצרי בשם המפורש²¹, ולא בשם החוק המצרי אלא מחמת שאין ראוי באמת להכות את ישראל, וגם לישראל, כל אחד כלפי חבירו צריך שיהיה נוהג כן, דאין זה אסור רק כשנעשה מתוך רדיה ושיעבוד אלא ההכאה בעצם אסורה²², והוא מה שאמר להם משה 'רשע למה תכה', והוא מחמת התפיסה של הגאולה, שישראל אינו 'בין הכות', ואין לכופו ולהשתעבד בו או להכות אותו, דיש לו את מעלת הבחירה והרצון, ושייך הוא לרצון ד' שאינו כפוף לטבע, ולכן אין להכפיפו לטבע. והוא הוא ה'סוד' שיש לכלל ישראל, המדריגה הפנימית של התורה והגאולה, שאינה צריכה שום ביסוס כלל בעולם החיצוני.

פרק ג'

'וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ'

יב.

עם שרידי חרב - עם מדושני עונג

יסוד גדול בתורתנו ובחיי כלל ישראל מתברר לנו מצורתה של יציאת מצרים, דמצאנו ביציאת מצרים שרק לאחר שהכביד פרעה את עבודה נגאלו ישראל, וכן אמר הקב"ה למשה 'עתה תראה וכו' (ו, א) דוקא עכשיו מתוך המצב הזה 'אעשה לפרעה וכו' וביד חזקה יגרשם מארצו', דגאולת והתעלות כלל ישראל מגיעה בדוקא מתוך הקשיים שלפני²³. וכן הוא המהלך בכל התקדמות הן בתורה הן בכלל ישראל ואף אצל כל יחיד ויחיד שמגיעה היא מתוך הקושי והסבל שלפניה, והיינו דדוקא ישראל 'עם שרידי חרב' הוא הוא ה'עם מדושני עונג'²⁴, דנקבע כן במהותו של כלל ישראל, שטובתו מגיעה מתוך יסוריו ומה שהוא 'שרידי חרב', ואין הגלות והייסורים מגיעים רק לכפר על אלו חטאים ולסלקם ולאחמ"כ ממילא אפשר לגאול את ישראל, אלא הישועה מגיעה בדוקא מתוך הצרה שלפניה²⁴.

יג.

'וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ'

ברמב"ן (במדבר ג, יד) מקשה על מה שמצאנו ששבט לוי היה ממועט באוכלסין ביחס לשאר השבטים 'איך לא יהיו עבדיו וחסידיהו ברוכי ד' כשאר כל העם'²⁵. ומבאר דהוא כיון ששבט לוי לא היו משובדים במצרים ולא היתה עליהם גזירת פרעה 'פן ירבה ופן יפרוץ' וממילא לא נתברכו ולא נתקיים בהם 'כן ירבה וכן יפרוץ'. ודבר גדול מאד מתבאר בדבריו, דבעלמא נראה דמה שהיה במצרים 'כן ירבה וכן יפרוץ' הוא שכנגד עצת פרעה שרצה למעט את כלל ישראל עשה הקב"ה ונתרבו, אך אם כן הם הדברים, מאי שנא בין שבט לוי שלא היו בשיעבוד לשאר העם שבגלל זה לא נתרבו, אלא מבואר דבא ה'כן ירבה' בדוקא מתוך ה'כאשר יענו', דמחמת

²⁰ זכר לסוד, שהמצות יש בהם טעם מן, כמבואר ברש"י פ' בשלח יובני ישראל אכלו את המן וכו' (טו, לח), המצה נאכלת אפיקומן [אפיקו מן] שישאר טעמה בפיו, ונקראת 'צפון'. וע"י מה שיבואר לק' (אות טו) בדברי הרמב"ן פ' ראה.

²¹ אשר לגבי גילוי נא' בהמשך הפרשה (ג, טו) בגילוי הסנה, זה שמי לעלם וגו' ופירש"י העלימהו וכדדדשי בקידושין (עא, א) זה שמי לעלם.

²² ואף בהרמת יד בלבד כבר קראו משה 'רשע' כמבואר ברש"י שם. ויש לתפוס מזה שבכל הכאת יהודי, ואף מה שהכה אותו מצרי, אין עיקר היחס אליה במה שהכאיב לו או הזיק לו אלא בעצם הדבר שהמכה מעמיד בזה שיהודי יכול להיות מוכה, ולכן נקרא 'רשע' כבר בהרמת יד.

²³ ע"י איגרות פח"י סג שהם שני צדדים של מטבע אחת.

²⁴ אמנם ודאי שאם לא היו חטאים לישראל היתה מגיעה ההתעלות

של הגאולה באופן אחר וע"י קשיים מסוג שונה.

²⁵ וברש"י מקשה כן ומיישב בדרך אחרת ע"י"ש.

ויצא משם, ובאה אליו זקנה אחת ושאלה אותו 'רבי'ה האם אינך חושב שיש לישראל עוד כל תקוה', דהם חושבים שהתקוה היחידה של ישראל היא רק באופן זה שייסכמו הגויים לעשות להם מדינה ככל המדינות רח"ל, ומי שנגד זה חושב שאין תקוה כלל.

¹⁷ וכמו שראינו תמיד כגו' בזמן ה'יונדראנט' שחשבו שבכך ינצלו ופתאום קמו עליהם, והתפלאו והרי תמיד עזרו להם ועכשיו הם באים עלינו.

ואף בימינו ראינו שהעמי ארצות שתמיד הלשינו לשונאי התורה התפלאו שלבסוף חזרו הם נגדיהם. ולפי המתבאר הוא דבר פשוט והם דברי המהר"ל.

¹⁸ ואמר בחור ש"ל שהוא לעומת האמור למעליותא, 'ותקוה טובה לדורשיך ופתחון פה למיחלים לך'.

¹⁹ ובאמת, זה היה כל ענינו של המן ה'למען אנסנו' (שמות טז, ד), שייסמכו רק עליו, ובני ישראל לא ידעו מה הוא דהוא לחם שכל כולו מן השמים.

שנשתעבדו ונתיסרו תחת מצרים בא להם ריבוי בנפשותיהם, וכמו שנתבאר שעיקר הגאולה באה מתוך הגלות, ושבת לוי שלא היו בכלל השיעבוד לא זכו לברכה זו. (ויבאר בזה עוד בהמשך אות טז)

ויש לצרף לדברים, מה שהקשה הגאון ר' יצחק הוטנר²⁶ שעניין זה ד'כן ירבה וכן יפרוץ' הוא דבר שלא מצאנו כדוגמתו בשאר גלויות, אף שכולם מכוונות כנגד גלות מצרים, דברית בין הבתרים נרמזו כל הגלויות עם גלות מצרים, וכמו שכתוב 'כימי צאתך על ארץ מצרים אראנו נפלאות' (מכה ז, טו), דכל הגלויות מושרשות בגלות מצרים וכל הגאולות מושרשות ביציאת מצרים ועניניהם בכל מקום שווים, א"כ יש לעיין במה שלא מצאנו מהלך זה גם בשאר גלויות. ואמר בזה דמה שנתקיים 'כן ירבה וכן יפרוץ' בכך שנתרבו ישראל הוא בדוקא בגלות מצרים כיון שהיתה קודם מתן תורה, אך בגלויות שלאחר מתן תורה מתקיים ה'כן ירבה' בריבוי התורה שמתחדשת והולכת²⁷, דתמיד כלל ישראל מתעלים בתורה מתוך הגלות וזוים בה לקנינים חדשים.

בברכת 'יוצר אור' אומרים 'זורע צדקות מצמיח ישועות', ונראה מכאן שהישועה מגיעה כמהלך הזריעה והצמיחה, דכדרך הזרע שקודם מרקיב ומתקלקל ורק לאחר מ"כ מתוך כך מצמיח את פרי, כן הוא הדבר כאן שרק מתוך מהלך הזריעה והצרה שיש בה, צומחת ועולה הישועה.

יד.

'בפרך זה פירכא וכו'

איתא בחז"ל עה"פ 'ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה' 'בפרך זה פירכא בעבודה קשה זה קושיות בחומר זה ק"ו ובלבנים זה ליבון סוגיא ובכל עבודה בשדה אלו ברייתות'. ולכאוי הוא קשה, מה נכנס כאן צורת היגיעה בלימוד בתוך פרשת שיעבוד מצרים. אך לפי הנאמר יתבאר, שכמו שעל ידי השיעבוד מגיעים לגאולה כן זו הצורה בעמל התורה שרק מתוך הקושיות והטורח אפשר להגיע אל צורתא דשמעתא ואמיתת התורה, ובלא זה, אם הסוגיא נשארת פשוטה וכמו שהיא לפום ריהטא לא מתגלה אורה הפנימי.

ואורייתא וישראל חד הם, דכך כלל ישראל בכל הגלות עומדים באופן שאינו מן היישוב הטבעי ולא נסמכים על מציאותם²⁸, ורק דרך זה יכולים הם להגיע לגאולה. וזה הפך הגמור לדתן ואבירם שהבינו שהוא המהלך של משה ואותו בא לקבוע. ובאו הם למונעו מלעשות כן, וכדנתבאר.

וכן הוא המהלך בכל מקום, שדווקא מי שמקבל להתעלות מתוך הקשיים, ולהתגבר ולעמוד בהם, הוא שיצליח להתרומם על ידם ומתוכם. והוא כמו שיהיה לעת"ל חבלי משיח, שמשמעותם כמו חבלי לידה, יסורים שעל ידם מוציא האדם מעצמו כוחות חדשים ופנימיים שרק הם יכולים להתגבר על החבלים, דמתוך שמציאותו הטבעית נעשית רעועה יוצא ה'פנים' שלו.

טו.

'לחם עוני'

הרמב"ן בפ' ראה (טו, ב) מבאר בענין מצות מצה דשני ענינים יש בה, שהיא לזכר ה'לחם עוני' והשיעבוד שהיה במצרים, וכמו שאומרים בליל הסדר 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים', וגם זכרון ל'כי בחפזון יצאת מארץ מצרים' (שם א), ולמה שלא הספיק בצקיהם של ישראל להחמיץ, והוא זכר לגאולה. והוא צריך ביאור, מה הקשר בין שני כוונות אלו שבאו בקיום מצוה אחת²⁹. אך לפי האמור נראה, שבאמת באים שני דברים אלו יחד, דמתוך ה'לחם עוני' והשיעבוד שהיה במצרים, הגיעו ל'כי בחפזון יצאת וכו' ועל גבי זה בנויה הגאולה³⁰.

וע"פ זה יתבאר לנו במה שאומרים שם בהגדה בהמשך 'השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישאל השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין', דהיינו מתוך שהשתא הכא ועבדי, נזכה ונגיע לשנה הבאה בארעא דישאל ובני חורין. והוא המשך לאומרינו 'הא לחמא עניא' זכר למה שאכלנו את המצה כ'לחם עוני' ומתוך כך זכינו ונגאלנו ואוכלים אנו אותה השתא בדרך גאולה³¹, כך גם נזכה ונחיה ומתוך הגלות והעבדות עכשיו, נבא לשנה הבאה בארעא דישאל ובני חורין, והוא כמהלכם של כלל ישראל בכל מקום.

²⁹ ובמהר"ל פליג וס"ל דהוא רק ע"ש הגאולה, דלא אשכחן שהמצה זכר לגלות.

³⁰ וראה להלן אות כג בביאור ענין החפזון.

³¹ וניכר שהוא בדרך גאולה, ממה שאומרים שם 'כל דכפין ייתי ויכול', שנותנים ממנה לזולתו, ובדרך שהעשיר מפרנס את העני יש כאן גם הגאולה של העשיר שבידו לפרנס, וגם הא גופא שמרומם את העני, וכמבואר בשעה"צ (תכט, י) שהוא ענין ה'קמחא דפיסחא שהוא כדי שגם לעני תהא גאולה, והיינו שהצדקה היא מעין גאולה, ומש"ה אמרינן גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה (ע"י שו"ת ביה"ל בדרושים שמפרש בזה 'כל דכפין ייתי ויכול' שע"י הצדקה נזכה לגאולה והיינו ההמשך 'לשנה הבאה וגו'). וי"ל עוד דהאמור 'כל דכפין ייתי ויכול' היינו שמפני שיבוא רעב ונצרך לכן ייתי ויכול ויפסח.

²⁶ נאמר במסיבת פורים תש"מ.

²⁷ שמעתי פעם ממו"ר רבי יהודה קרביץ, שכשלמד בראדן היה ידוע שיש זמן לחפץ חיים שהיה עומד במסתור ומתפלל על כלל ישראל והיו בחורים הולכים להאזין לדבריו, ופעם שמע אותו אומר 'רבש"ע מה אתה הבאת לנו ומה אנחנו הבאנו לך אתה הבאת עלינו גלות נוראה וצרות וייסורים ואנו הבאנו לך בבלי וירושלמי רמב"ם טור שו"ע'. ולפי המתבאר כאן אין זו רק העמדת דברים אחד כנגד השני מה הקב"ה עשה ומה אנחנו עשינו, אלא אלו הדברים שעשינו הם המכוון של הגלות שעשית אתה, והבאנו מה שרצית שנביא מהגלות.

²⁸ ולכן אין להתפללות על מה שאף לאחר שכל הזמן מנסים אלו בעלי בתים לייפות את ה'חרדים' בפני אנשי המדינה בסוף חוזרים הם וטוענים נגד לומדי התורה, דכך היא צורתם של כלל ישראל בגלות, שלא אמורים הם להיות חלק מן היישוב ומקובלים עליו, והמציאות שלהם היא רק בביהמ"ד.

שבת לוי - חיל השם

וע"פ יסוד זה, דהקשיים והסבל הם הגורמים מעלה בכלל ישראל, ועצם שיעבוד מצרים גרם למדרגת הגאולה, יש להקשות א"כ מה נבדלו בזה שבת לוי משאר העם, ומ"ט בהם לא היה 'כאשר יענו כן ירבה וכו'³², ולא זכו שיתקיים בהם מהלך כ"כ יסודי בהוותם של כלל ישראל. ונראה לומר דשבת לוי מעיקרא כל הזמן שהיו במצרים היו מושרשים במדרגה זו שלא היו קבועים ביישוב העולם הטבעי, וכמו שכותב הרמב"ם (סוף ה' שמיטה ויובל) דשבת לוי לא עוסק ביישוב העולם, וכמו שנאמר עליהם שמעולם לא ביטלו ברית מילה³³, והיו חיל ד' מאז ומעולם, ולכן לא היו צריכים שהקשיים והצרות שם יביאו להם מדרגה זו ושדרכם תבא להם הגאולה, אך עכ"פ בפועל בגופים לא נתקיים בהם 'כן ירבה וכן יפרוץ'.

יז.

'רוה"ק אומרת - כן ירבה'

רש"י מביא דברי המדרש על הפסוק ד'כאשר יענו כן ירבה וכן יפרוץ' 'ומדרשו רוח"ק אומרת כן אתם אומרים 'פן ירבה' ואני אומר 'כן ירבה'. וצריך ביאור בדברי המדרש מה ענינם של שתי אמירות אלו זו לעומת זו. ונראה שאין המכוון כאן שהקב"ה כביכול 'מתווכח' בזה עם מצרים, דעדיין לא התחיל כאן מהלך הגאולה וה'אותות והמופתים' שהיו שם, אלא נראה שיש באמירות אלו בירור שני המהלכים המתבררים כאן, דמצרים תופסים ואומרים דע"י השיעבוד ומה שאין כלל ישראל מהיישוב ודאי שיתמעטו, דכן הם הדברים בתוך מיצרי העולם, אך לעומתם אומר הקב"ה 'כן ירבה' שדוקא מתוך הגלות והייסורים מתרבים עם ד', והגלות עצמה 'מצמיחה' את ישראל, וכבר כאן בתחילת הגלות עומדת מול מצרים התפיסה שכנגדם בכל היחס לכלל ישראל.

פרק ד'

כרפס - 'קושיא טובה'

יח.

כרפס - פרק ס'

הייתי פעם בליל הסדר אצל הרה"י שלי הגאון ר' יונתן דייויד, וכשהגיע הסדר ל'כרפס' שאלתי³⁴ על מה שידוע ומובא במשנ"ב בענין מה שמקיימים הטבלת ירק בדווקא בירק הנקרא כרפס, שהוא רמז ל'ס' פרך' ששישים ריבוא עבדו בפרך, היכן מצאנו עוד יחס על מספר בני ישראל ששישים ריבוא כשהיו עוד במצרים, דבעלמא ל' זו מובאת רק על יוצאי מצרים 'שישים ריבוא כיוצאי מצרים'³⁵. ותירך לי שאין הרמז כאן מתיחס לעצם מה שבני ישראל עבדו בפרך במצרים, אלא המכוון כאן שס' ריבוא נולדו ע"י הפרך ונהיו ראויים ליציאת מצרים³⁶. ושישים ריבוא עבדו בפרך' היינו ששישים ריבוא עובדו בפרך, וישם נהיו לגוי' של ס' ריבוא.

יט.

'קושיא טובה'

ואחר שגדלתי והתבוננתי, הבנתי עוד במה שלכאוי יש לעיין ברמז זה מה הענין להזכיר רמז זה על עבודת בני ישראל במצרים בהטבלת הירק, והרי עוד לא הגענו כאן בסדר ההגדה לענין סיפור יציאת מצרים.

ונראה לבאר בהקדם במה ששגור בלישנא דעלמא דיש קושיא שהיא 'קושיא טובה'³⁷, דלכאוי הוא טעון הסבר דאמנם הקושיות יכולות להעיד על מקשיהן שהוא למדן טוב ויודע לשאול, אך במה השאלה עצמה נקראת טובה. ובאמת מצאנו ל' זה ברמב"ן בספר המצוות כשמדבר על ארבעת קו' הרמב"ם על הבה"ג אומר עליהם 'ארבע תשובות יפות וטובות, מעוררות הלבבות ומולידות מחשבות, לאשר להם עינים פקוחות ואוזניים קשובות', ומתבאר בדבריו שענינם של שאלות טובות הוא מה שהם 'מעוררות הלבבות ומולידות המחשבות', שהם פותחות פתח להבין שצריך הסתכלות חדשה על הדברים, וזה עצמו שכבר יש קושיא אף שעוד לא יודע פתרונה, מגלה לו שצריך להתרומם בהבנת הדברים ומלמדות אותו הכיוון המתבקש והנצרך, והיינו שהקושיות מולידות, שעל ידם זוכים להגיע יותר לעומק הסוגיא³⁸.

³⁶ והוסיף שסימן לדבר, מה שנקרא 'כרפס', פרך לפני הס', ולא סרפך וכדו', דאין המשמעות שהס' היו בפרך אלא שהפרך עשה ונהיו בני ישראל לס' יוצאי מצרים.

³⁷ באגרות חזו"א מתבטא בל' זו, 'ראיתך בחלום ע"כ שלח אלי קשיא טובה ששאלתי'.

³⁸ וכהכרת טובה לבני הישיבה יש לי להזכיר כאן שכשנכנסתי לישיבה כמשגיח, רה"י הגאון ר' משה מרדכי פרבשטיין הגדיר לי תפקידי שהוא לענות לשאלות, ושאלתיו מאין יהיו לי תשובות לשאלות, ואמר לי שהשאלות מלמדות. ואכן נכונים הדברים והשאלות כאן 'מעוררות הלבבות ומולידות מחשבות'. (ומתבונן יבין, כמה 'נאים הדברים למי שאמרם', וע"כ אמרם)

³² ואולי י"ל שהיה להם 'כן ירבה' בריבוי תורה, וכמו שנתבאר לעיל בשם הגר"י הוטנר, וצ"ע. אך מ"מ קשה למה לא היה להם זה ע"י מהלך של 'כאשר יענו'.

³³ מבואר ברש"י וזאת הברכה עה"פ 'בריתך ינצורו' ועי' רמב"ם פ"א מע"ז שלוי היה ראש ישיבה והחזיקו במסורה גם בתוך מצרים.

³⁴ הלא הוא זמן הראוי לשאלת שאלות.

³⁵ ובאמת היו שם יותר משישים ריבוא, דבמכת חושך מתו ארבע חמישיות מבני ישראל, 'וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים'. אמנם זה אינו קשה, דכל שאר האנשים שהיו במצרים אינם מעניינינו, ומתעסקים אנו רק עם אלו שנפעלה בהם יציאת מצרים שהם היו לפנ"כ משועבדים במצרים. אך מ"מ קשה דבאמת אז המספר לא תפס מקום ויחס לעצמו.

כ.

'דרך שאלה ותשובה'

וכך היא הדרך שהאדם נולד ע"י הקושיות, הן קו' מצד המציאות כמו שיעבוד מצרים וכדו', הן קו' שמקשה הוא על הנהגת העולם או על האדם עצמו. וכמו שהמסילת ישרים אומר בפרק א' שתחילת כל עבודת האדם היא להתבונן למה בא לעולם ומה היא עבודתו, ובהמשך כותב שלא יוכל שום בעל שכל להאמין שתכלית בריאת האדם וכו', והיינו שמתבונן האדם וקשה לו על העולם ומתוך כך מגיע לעבודת ד'. ואת כל שאלות אלו צריך האדם להביא לבית מדרש, וכמו שדורשת הגמ' בבבא מציעא הפס' 'עד אבוא אל מקדשי א-ל אבינה לאחריתם'³⁹ (תהילים עג, יז) על רבינא ור' אשי⁴⁰, דהמקום בו הקושיות מולידות וימבינות לאחריתם' הוא בבית מדרש.

ולפי' יש לבאר בענין הכרפס, דהא כל צורת סיפור יציאת מצרים היא על ידי שאלות ותשובות, והיינו שצריך שהבן יתפוס את הדברים כקושיות, ושהוא צריך להיולד מתוכם. והוא הרמז האמור ס' פרך, וכמו שאמר רה"י שלי דשישים ריבוא נולדו ע"י הפרך, דשאלתו של הבן היא כאותו פרך של הס' ריבוא, דכמו ששם על ידי ה'פירכא' נבנו וגדלו ומתוך זה יצאו ממצרים, כך גם כאן צריך הבן להיולד, ולא להישאר כביכול לאחר שנולד עכשיו כבר נמצא בעולם, אלא צריך להתעורר ולהתקשות לקיים 'שאל אביך ויגדך' ומוזה להיולד מחדש.

פרק ה'

'מה נשתנה הלילה הזה'

כא.

'קשות מיושב'

איתא בגמ' במגילה (כא, א), 'כתוב אחר אומר 'ואשב בהר' (דברים ט, ט) וכתוב אחד אומר 'ואנכי עמדתי בהר' (שם י, י) וכו' רבא אמר רכות מעומד קשות מיושב'⁴¹, דקושיות צריכות להתיישבות בהם, וכן הוא בגמ' ב"ק (כ, ב) שאומרים לי 'נתישב בדבר' ומבאר רש"י 'נעין בה', ובמשנה באבות מבואר שאחד ממ"ח קניני תורה הוא 'ביישוב'. והוא ביאור השם 'ישיבה', שנקראת כן ע"ש שבה עוסקים בסוגיות הקשות ומתישבים בהם ונולדים על ידיהן⁴², ולימוד סוגיות הקלות בלבד הוא ראוי רק למי שעומד בחוץ.

והוא היישוב שיש לנו, דאין אנו מקובלים ביישוב העולם, אלא מתישבים רק בקושיות ועל ידיהן אנו מתגדלים. וכנגד רשתתם של דתן ואבירם שרצו שיהיה לבני ישראל יישוב ומציאות בתוך העולם, קובעים אנו שישבו של כלל ישראל אך ורק בישיבה ובקושיותיה הוא, ורק מתוך כך אנו נולדים ומתעלים.

כב.

'ניק וחכים'

ברש"י מבואר במה שאמרו דתן ואבירם למשה 'מי שמך לאיש' ויהי עודך נער'. ויש לעמוד איך זה שהיה נער קשור לטענתם עליו. ונראה, שבאמת תמיד ה'דעת בעלי בתים' טוענת שצריך לשמוע רק לזקנים דהם יותר מיושבים, ואין הנערים נחשבים בעיניהם. אך האמת היא שבכח התורה אי"ז כך, וכמו שמצאנו דיש 'ניק וחכים', והיינו דכחם של הנערים הוא שהם 'מהפכנים' ויכולים ליצור מציאות חדשה ומקשים קו' חדשות, ודוקא דרכם צריכה התורה לבא. וכמו שאמר דודי ר' יעקב יפה'ן שכמו שביה"כ אם היה מתנמנם הכה"ג היו הפרחי כהונה מעוררים אותו, כך כיום ראשי הישיבות היו יכולים להתנמנם דהם כבר מכירים את כל הסוגיות ובקיאים במסכתות, והבחורים הצעירים מעוררים אותם בקושיותיהם החדשות. והוא שמו 'נער' לי' ער. ובא זה לו כיון שעדיין צריך הוא להיולד ולהיווצר. וכן כתב ב'פחד יצחק' (אגרות עד) ש'טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו' אין הכוונה שיעמול אפי' כשהוא נער, אלא שינצל בדוקא כח הנערות לישא עול⁴³.

והיא טענת דתן ואבירם שמ"ר מגיע בגלל נערותו עם רעיונות 'מהפכנים' ומציאות חדשה ולא מפוקחת ומיושבת, אך התשובה לדבריהם, דאף שבאמת משה רבינו היה נער, מ"מ הגיע בכח התורה, ששם הנערות היא מעלה, שבכחה להוליד ולחדש מציאות חדשה.

כג.

'מה נשתנה הלילה הזה'

וזאת היא התפיסה שצריכה להיות בכל ענין הגלות והגאולה, שכלל ישראל מקבל את כל התעלותו דרך הגלות, וכל היחס אליה צריך להיות שהיא מולידה את ישראל, ורק מתוך ה'כאשר יענו' מגיע ה'כן ירבה וכן יפרוץ'. וכך שואל הבן בליל הסדר 'מה נשתנה', והיינו שצריך הוא לתפוס שאכן 'נשתנה הלילה הזה מכל הלילות', וצריך להיולד בו מחדש, וכענין ה'פרך ס" שמהפירכא נולדו ישראל וכדנתבאר. וכן מצינו שאמרו ה'מילדות העבריות' לפרעה (א, ט) 'כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה בטרם תבא

³⁹ ועוסק שם המזמור בשאלות 'ואמרו איכה ידע אל ויש דעת בעליון' 'הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל' 'ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני' 'עד אבוא וכו'.

⁴⁰ פעם כשבני היה קטן שאל את מו"ר הגר"י דיוויד 'היכן נמצא הסמבטיון' וענה לו 'כשתלמד כל הש"ס תדע'.

⁴¹ ומכאן תשובה לבעלי בתים המלגלים על הישיבות שלומדים בהם רק מסכתות מסוימות 'וכי שייך שהחליטו רבינא ורב אשי לכתוב

⁴² 'לומדישע מסכתא', וחזין כאן שאכן כך הדבר, ואף משה קיבל מסיני רכות וקשות ונתיישב בקשות.

⁴³ ובגמ' במרובה (סו, ב) איתא על אמורא שנתקשה בקושיא עשרים ושתים שנה ונהיה לראש ישיבה ואמר עליה תי', והיינו שמתוך שחזו בקושיא כ"ב שנה נעשה לראש ישיבה, וכשנתיישב בישיבה אמר תי' עליה.

⁴⁴ ואף הוא כשהיה בחור בישיבת חברון כתב לעצמו וידוי 'על חטא שחטאתי בשכחת נערו' (מובא בספר הזיכרון).

עליהם המיילדת ויילדו, שאף לידתם אינה במהלך הרגיל שישנה איזה התפתחות טבעית ולבסוף כשצריכה לילד באה המיילדת ומיילדתו, אלא מתוך היחבלי לידה והצער, פתאום בא הולד ויוצא בחיפזון עוד לפני שבאה המיילדת, וכמו שיציאת מצרים היתה בחיפזון דאינה דבר האמור להיות במהלך העולם, אלא דבר מחודש הוא ומתחדש מעצמו⁴⁴.

והנה צ"ב מ"ש בס"פ שמות, בהמשך ל'תכבד העבודה' ומה שנא' למשה 'עתה תראה וגו'' וביד חזקה יגרשם מארצו ופירש"י שלא יספיקו ישראל לעשות להם צידה, דמה שייד דב"ז לכאן. ולמבואר שפיר נבין, שהרי אכן בהכי עסקינו, שיציאתם תהא באופן שאינם מבוססים ביישוב הקיים. [והוא שבחם המיוחד של ישראל, כמבואר ברש"י פ' בא על פסוק זה, שע"ש כך נקראו ישראל ראשית]. אשר כ"ז מהלך הגאולה הבאה מתוך 'תכבד העבודה' דוקא. (וראה בשיחת פ' יתרו פ"ז מש"נ בזה בד' רש"י שם ובענין קריעת ים סוף.)

כד.

ימין ושמאל תפרוצי'

וצריכים אנו ללמוד מכאן לחיינו אנו, שהגויים ומבני ישראל הרחוקים מתורה, הנמצאים בתוך מצרי העולם ואין להם מהלך של 'ימין ושמאל תפרוצי וכו' על יד איש בן פרצי⁴⁵, מצפים בתוך המגיפה רק 'לחזור לשיגרה', אך השקפתם של עוסקי התורה היא, שלא יתכן ונעבור את כל התקופה הזו ולא יצא ממנה דבר ושלא יולד ממנה מאומה, ואיננו רוצים חלילה 'לחזור לשיגרה', אלא שתצא לנו מכל הימים האלו מציאות חדשה⁴⁶ והיינו מה שאומרים אנו 'תפרוצי' ו'על יד איש בן פרצי'.

ואף בענינו נתבונן, שיכולה לעלות מחשבה בדבר התקופה האחרונה ומה שעבר על הישיבה הק' בה, שכביכול לא יצא לנו ממנה דבר וכולם בסוף נדבקו ושאוּלי לא היינו צריכים לכל זה, אך צריך לדעת שלבד מכך שבכל זמן אנו פועלים על פי מה שראוי באותו זמן, והוא כל עיסקנו בעולמנו, באמת ודאי שמכל התקופה הזו זכינו ועוד נזכה להרבה דברים, דכל הקורונה על כל המסתעף לה והבידודים הבאים מחמתה כולם באו לנו במהלך ובהשגחתו יתברך, ולא כמו אלו בעלי בתים שאוחזים שכל היחס לשמירות הם רק כדי למנוע את הדבר בעצמו, ואם לא עלה הדבר חושבים שלא נעשה שום דבר, דידועים אנו שכל דברים אלו הם מטרה כשלעצמם⁴⁷, וודאי דאם התגלגל כך בהשגחה על הישיבה⁴⁸, מוכרח הוא שהיה בכך מהלך ונזכה להתעלות מתוך כך. [ובהמשך נביא איזה התבוננות בדבר (אות לו)]

פרק ו'

מופתים, 'שהיו מפתות אותם' – קורונה

כה.

מופתים, 'שהיו מפתות אותם'

בכל מהלך המכות שבאו על מצרים, חוזר על עצמו הענין שפרעה לא נכנע לד' בדבר משה ולא מוכן לשלח את העם. ולכאן הוא דבר תמוה, איך יוכל אדם לעמוד מול דברים משונים כל כך ומול מכות מבהילות כ"כ ורואה בהם את יד ד' בודאי ולא מתיירא וממשיך ואוחז בדרכו. ואף שמפורסם בזה שרואים מכאן יסוד באדם שכשרואה ש'היתה הרווחה' שוכח מכל ההתעוררות שהיתה לפני"כ וחוזר לחטוא, עדיין הוא קשה, איך יתכן לשכוח דבר כזה ולא לפחד מפני המכות העתידות לבא עליו⁴⁹, וצריך עיון מה היתה טענתו.

ודבר מחודש איתא במדרש (דברים רבה ז, ט), עה"פ 'המסות הגדולות אשר ראו עינך והאותות והמופתים וכו'' (דברים כט, ב) 'המופתים שהיו המכות מפתות אותן כיצד לשלשים יום היתה באה המכה והיתה עושה ז' ימים והלכה לה והיו נרווחין עשרים ושלשה ימים בין מכה למכה ולא היו חוזרין בהן הרי שהיו מפתות אותן'. והמפרשים שם מבארים דלא חזרו בהם כיון שבאה הרווחה, אך במדרש נראה שהמכה עצמה נקראת ע"ש הפיתוי, ועוד דאם נאמר שבאמת הכוונה שהפיתוי היה בכך שהיתה רווחה לאחר מכן ולא בעצם האות מה צריך לדרוש זאת ממילה מיוחדת בתורה שהיה לפרעה פיתוי, והרי הוא הפשט הפשוט בפסוקים, וצריך ביאור איך שייד לומר שהמופתים עצמם פיתו את פרעה.

כו.

קורונה והכאה בסנוורים

ונראה, דהנה יש להתבונן בתקופתנו בדבר מפליא, שאף שכמעט וכל חלקי חיינו נפגעו מהמגיפה הזו, בכל זאת כמעט ואין מתפללים עליה ולא מתעוררים בגללה⁵⁰, ולא מנסים ללמוד ממנה על שום מה בא לנו זה, ואף שבכל צרה אחרת אפי' טבעית שתארע ליחיד

⁴⁴ וראוי להזכיר בענין זה מה ששמעתי מהגאון ר' יעקב קמינצקי [ואמר כן לפני שנים רבות] שהגאולה העתידה תהיה כסדר לידתן של

⁴⁷ ואפשר שעיקר הקורונה הוא הבידודים ושאר הדברים שבאו מחמתה, כמו שביארנו כבר כמה פעמים.

⁴⁸ ופשיטא הוא שלישיבתינו ישנה השגחה מיוחדת ומסויימת.

⁴⁹ ואף שכתוב שד' הכביד את ליבו, אי"ז אלא שנתן לו חוזק שלא יפול פחד המכה עליו ויוכל לעמוד בייסורי המכה, אך ודאי שהיתה בזה לפרעה דעת וסברא, דאי לאו הכי מול מי אנו מתעסקים כאן, וצ"ע מה חשב פרעה בזה.

⁵⁰ ועוסקים אנשים בעיקר בלדון מי שמר ומי לא שמר. ורואים שאותם שאינם מעוסקי התורה הם אלו שעוסקים בהאשמות אלו.

⁴⁴ וראוי להזכיר בענין זה מה ששמעתי מהגאון ר' יעקב קמינצקי [ואמר כן לפני שנים רבות] שהגאולה העתידה תהיה כסדר לידתן של פרץ וזרח בפרשת וישב (לח, כח-כט), שקודם יצא זרח ויהיה איזה זריחה ויאמרו הנה מתחילה הגאולה, 'ויהי כמשיב ידו' שתלך ותתרחק, ולאח"כ 'והנה יצא אחיו' ונאמר 'מה פרצת עליך פרץ' שיבא 'איש בן פרצי' ויביא הגאולה ממקום אחר. ודבריו כדברי חכם העדיף מנביא.

⁴⁵ עיי' בהע' הקודמת.

⁴⁶ כשהגר"י הוטנר היה שבוי בירדן פגש שם גוי פרופסור אחד ודיברו שם ולאחר שנשתחררו היתה התכתבות ביניהם, וכתב לו הגוי שהוא מאחל לעצמו שיסב את כל מה שעבר עליו, וענה לו שהוא דוקא מקוה

או לציבור, כגו' אם יפול אדם לסכנת חיים או כשתהיה מלחמה, מיד יתפללו וירעישו עולמות, אך כאן כולנו הוכנו בסנורים ונוהגים אנו באדישות רבה, והוא פלאי⁵¹.

ונראה דהביאור בזה הוא, דהנה היחס של בני"א לתקופה זו הוא שהיא 'דבר מטורף' והיינו שאינה מהמהלך הרגיל של העולם והיא כדבר מופקע, וכיון שכך חש האדם שמצבה הוא כל כך 'הזוי' עד שודאי אינה חלק מהעולם ובודאי שלבסוף תחלוף⁵², דבטבעו של האדם שמרגיש הוא שהמציאות העולמית תמיד תשאר כמו שהיא⁵³, ואם ויש בה מקרים מוזרים ומשונים ודאי שבסוף יחלוף העולם כמנהגו נוהג, ורואה בהם כגוף זר הפולש לגוף שהגוף עצמו מוציאו, כך ודאי שהעולם לבסוף יוציא מציאות זו. ולכן מתחילה כבר היה ברור לכולם שיבא חיסון לבסוף ותגמר המגיפה, ובעלמא כשיש צרות שהם חלק מהמהלך הרגיל של העולם יודע האדם שזה צרה ויכולה לקרות וצריך להתפלל עליה שלא תקרה, אך כאן אין האדם בכלל רואה שדבר זה יכול לקרות, והיא היא הסיבה שאיננו מתפללים ומתעוררים כראוי ר"ל.

כז.

'וירא פרעה כי היתה הרוחה'

ונראה שזה היה שיבושו ורשעתו של פרעה, שבמה שהמכות עצמן היו כ"כ מופקעות מסדר העולם נתנו לו לתלות שודאי דבר זה לא ישאר בעולם, ולבסוף יעבור ואף שידע שיכול הקב"ה להחריב את העולם, אך כל עוד שיהיה העולם קיים לא שייך שימשיך המצב הזה להתקיים, ובאמת כשהגיעה הרוחה ראה בזה ראייה לדבריו שאכן עברה המכה מפני שהעולם דוחה אותה. והם הם דברי המדרש, דה'מופתים' דווקא מחמת שהיו דברים מוזרים ולא טבעיים [כפי' הפשוט במופתים], פיתו את פרעה לחשוב שלא יכול להיות שישארו בעולם, ובמה שהיתה רווחה ראה חיזוק לדבריו שאכן אין הדבר יכול להשאר בעולם.

כח.

'לעמוד על דעת רבו' – 'הסכת ושמע ישראל'

ובהמשך הפרשה בה נדרש דבר זה נאמר 'ולא נתן ד' לכם לב לדעת ועינים לראות ואוזניים לשמוע עד היום הזה', וברש"י מבאר לפי שאין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה, והיינו שאף לנו הלימוד מדברים אלו הוא בחינה של לידה חדשה⁵⁴, וצריכים אנו זמן לעמוד בזה על דעת 'רבינו' הבורא עולם נותן התורה. ועיי' שם שביא שם רש"י את הפרשה ד'הסכת ושמע ישראל' שנדרש בגמ' ברכות (סג, א) במילת 'הסכת' 'כתתו עצמכם על דברי תורה', ופי' אחר נאמר בה שתורה נקנית מתוך כיתות כיתות, והיינו שאין התורה נקנית ממילא וכדבר הנמצא כבר אלא צריך לעמוד ולהמית עצמו עליה ולעסוק בה בחבורה ורק כך אפשר לזכות בה, ובגמ' שם איתא עוד דכיתות הוא מל' קושיות, וכמו שנתבאר דקנייתו הוא רק ע"י הקו', וכ"ז מחמת שצריכים אנו להיולד מחדש מתוך דברים אלו.

כט.

ישראל לקחו מוסר

דכלל ישראל לעומת המצרים ראו המכות ולקחו מוסר מהן, וכמו שמביא רש"י ר"פ וארא (ו, ט), וכן נראה דהא משה היה מתרה שלש שבועות כמבואר רש"י פרשת וארא (ו, כה), ולכאוי' יש להתבונן מה יצא מכל אותם ג' שבועות, אלא נראה שישראל הם למדו מהתראות אלו, והיינו שישראל יודעים לקשר ולתפוס שעל אף שנראה שאין זה דבר רגיל הנמצא בתוך העולם מ"מ יש כאן יחס אלינו ולימוד לעולם שלנו. והם דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא ד'מהניסים הגלויים אתה לומד על הניסים הנסתרים', דצריכים אנו להבין שישנו יחס אף בניסים הגלויים לניסים הנסתרים ולמהלך הרגיל בעולם, דכלל ישראל יודעים לקשר את היישוב לאינו מן היישוב. וכמש"כ 'כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה' (תהילים כד, א) שכל העולם מושתת על הימים ונהרות שאינם מן היישוב, לעומת המצרים שאינם רואים במכות אלו כל קשר לעולם הטבעי, והיו המכות מפתות ומרגיעות אותם. וכן צריכים גם אנו להכיר שיש לכל התקופה הזו קשר לעולם הרגיל שלנו וצריכים אנו להתעורר וללמוד ממנה לכל חיינו ולהיולד מתוכה⁵⁵.

והוא כחם של כלל ישראל, ש'מתוך צרה המציאם פדות ורווחה' וע"י הקושיות מתרוממים הם למהלך חדש לגמרי, ויכולים ללמוד אף מ'הניסים הנסתרים' ומהמצב שאינו בטבע העולם, אך צריך שיהיה זה דוקא דרך הקושיות, דבלי השאלות אין תשובות, ובלי ה'פרך' אין ס' ולא היתה יכולה להיות כל יציאת מצרים.

⁵⁴ וכעין יצירת הולד בארבעים יום.
⁵⁵ ובענין זה יש לצרף מעשה, שפעם באו לגרא"ל שטינמן ובקשו ממנו שיעשה איזה השתדלות בעבור שנכד שלו יקבל איזה משרה, ושאל אותם 'למה שלא תלכו לסבא מהצד השני' ותמחו עליו 'והרי הוא נפטר לפני עשרים שנה', אמר להם 'וכי בשביל זה הקב"ה השאיר אותי בחיים כדי שאסדר 'פרוטקציה' לנכדי'. ואף אנו צריכים להתבונן כך בשביל מה הקב"ה השאיר אותנו אחרי הקורונה.

⁵¹ ואמר לי יהודי חסיד [המוכר לבני הישיבה], שכולם אומרים כעת 'רואים רואים' את יד ד' ואת ההשגחה ואני אומר 'רואים שלא רואים', ואמרתי זה לרה"י שלי ונהנה מזה ולאחמ"כ הוסיף דאינו נכון אלא 'לא רואים שלא רואים', דזו גופא הבעיה שאף שלא רואים חושבים שרואים.

⁵² והיא היתה הטעות הנוראה שאחרי פסח כולם היו בטוחים שעוד שבועים הכל ייגמר, אף שכבר אז ידעו שאין כל סברא שזה יקרה.
⁵³ וישראל יודעים אף יותר מזה שודאי הקב"ה רוצה בעולמו ולא יחריבו, אך אצל הגויים יכול להיות תמיד החשש מפני פצצה גרעינית וכדו'.

פרק ז'

'פרשה זו סתומה'

ל.

'נסתמו עיניהם ולבם של ישראל'

רש"י בפרשת ויחי (מו, כח) מביא המדרש, 'למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השיעבוד שהתחילו לשעבדם, דבר אחר שבקש לגלות הקץ לבניו ונסתם ממנו'. ובפשטות נראה שהוא משום דישאל ויחיה אוריתא חד הם, וכשיש צער לישראל וסתימת עיניהם גם הפרשה בתורה סתומה. אך לכאורה קשה איזו סתימה איכא בפרשת ויחי, והרי שם ארוננו של יעקב עולה ממצרים וכבוד גדול עשו לו שם וגם המצרים כיבדוהו, ובמה נסתמו עיניהם ולבם של ישראל.

ונראה, דסתימה האמורה כאן אינה הצער שהיה לישראל מהשיעבוד, אלא הוא סתימה של עינים ולב, שרואים שהמצב מתחיל להיות לא ברור ולא מובן, דכל ענינה של הגלות הוא שהמציאות אינה ברורה ומאירה. וצריכים לפתוח את סתימתה, והיינו להקשות עליה קושיות ולהבין שהמצב סתום⁵⁶ וכך אפשר לבא לגאולה. וכנגד זה גם פרשתה בתורה היא 'פרשה סתומה', דענינה הוא מה שאין הדבר ברור אלא סתום וצריך לעמול ולפתחו.

וממשיך רש"י דבקש יעקב לגלות את הקץ ונסתם ממנו, ובפשטות בא רק כרמז לדבר זה, אך לפי האמור הוא ממש מענין הסתימה, והיינו שהגישה לגלות היא רק באופן זה שאינם יודעים את הקץ⁵⁷ מתחילה, והוא סתום וצריך לעבוד ולפתחו, ולשאל עליו שאלות ולהבין שאינו המצב המיושב, ורק דרך כך יבא הקץ.

לא.

'שהייתי תמה עליו'

וכן בתחילת פרשתין ברש"י (ב, יד), 'אכן נודע הדבר' נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בפרך וכו'. ויש לעמוד על מה שמחדש רש"י כאן שהיה למשה קושיות ומה ענינם. אך נראה שכך היא דרכה של פרשת הגאולה, שמתחלת היא בקושיות, שנותנים את הלב להתבונן על מה בא המצב הזה, וכך פותחים את סתימת העינים והלב בדרך לגאולה, וכמתבאר כאן. וכך משה תחילת פעולתו בענין גאולת ישראל היתה במה שהתקשה, ונתן עיניו וליבו להיות מיצר על צרתן של ישראל, והיה תמה כיצד שייך שיהיה כזה שיעבוד ושיכה מצרי את ישראל, [ובאמת מצא ע"כ תשובה] ובכך פתח את סתימת הגלות.

לב.

'וישב אותם אברם'

בפרשת לך לך (טו, יא) 'וירד העיט על הפגרים וישב אותם אברם', וברש"י 'רמו שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחים אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח'. והוא צריך ביאור מה הענין לא להניחו מן השמים לכלותם שנאמר כבר בברית בין הבתרים, ועוד שאברהם הוא זה שצריך לפעול זאת, 'וישב אותם אברם'.

ויש לדעת, שנשמעו הרבה קולות בענין הקורונה, שאמרו שבאה ללמדנו שאין עוד מלבדו ואת אפסיות האדם או שטענו שנתקיים השנה ביותר מלכותו בכל משלה וכהנה, וכל אלו דברי הבל הם, וכמעט שכפירה היא לומר כן, דודאי לא בא הקב"ה ללמדנו בכל זה רק שהאדם אפסי ושהוא מושל בכל, והרי הוא מתעסק ומדבר איתנו בכל הצרה הזו, ולא באים דברים כאלה אלא לחייבנו ולעוררנו שנלמד ונתעלה מכל זה, וכל עסקנו תמיד הוא מה חובתנו בעולמנו.

ויש להזכיר להוציא מיד טעות שעלולה להיתפס, שבעת צרה תהא תגובת המתייסר ש'השם רק נותן', ואי"ז הגישה שלמדנו מרבותינו, כי זו תפיסה שבעצם אין לקיחתו של הקב"ה לקיחה, וכל מה שהיה לנו הוא רק מתנה ממנו, וממילא אין בלקיחתו כדי לעוררנו, אך צריך שיהא היחס לצרות כלקיחה ד'ד' נתן וד' לקח', וכדבר שבא להוכיחנו ולחייבנו, וכל גישתנו לנושאים אלו צריכה להיות במה אנו חייבים לקב"ה, ולא שאינו חייב לנו.

לג.

'ועמדו רגליו על הר הזיתים'

והוא הביאור בנאמר בברית בין הבתרים דאין מניחים את דוד בן ישי לכלותם עד שיבא מלך המשיח, היינו שא"א להגיע לתכלית ולכלות שונאיהם של ישראל רק לאחר שכלל ישראל יעברו את הארבעה גלויות וה'אימה חשיכה גדולה', ומתוך הקושי והחשך והצער, וכעין מה שנסתם מיעקב הקץ, דבני ישראל צריכים להוציא הגאולה בדווקא מתוך קושיות הגלות.

רה"י שלי הגר"י הוטנר אמר פעם במסיבת פורים⁵⁸, עה"פ 'כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגלי' (ב, ה), וברש"י 'ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר' 'ועמדו רגליו', וביאר הענין שיעמוד על הר הזיתים, כמו שישראל נמשלו לזיתים

⁵⁷ והוא כעין מה שהבאנו כאן כמה פעמים בשם אדם גדול שהמסתכל במראי מקומות יודע שלש תירוצים לפני שיודע הקושיא, והיינו כאמור דכדי להגיע לקץ והגאולה צריך שיהיו סתומים לפני"כ. ⁵⁸ בשנת תשל"ג.

⁵⁶ והוא מה שאומרים על הבן שאינו יודע לשאול 'את פתח לוי', דאם אינו יודע לשאול בעצמו ולפתוח סתימתו צריך שיפתח לו אחר. ועי' רש"י פרשת בא (יג, יד) בענין שאלת הבן התם, 'מה זאת זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם' ושואל מה זאת, דענינו של התם שאף ששואל אינו שואל בצורה שפותחת כראוי את הסתימות.

שהמבוקש שלהם יוצא רק כשנכתשים [ע"י ש"ר לו, א], וכך גאולתם של ישראל והעליה להר שער מגיעה רק אחר העמידה על הר ה'זיתים', היינו כל המעלות שיצאו ע"י היסורים והצרות.

וברש"י בפרשת בראשית מבאר הפס' (א, ב) 'והארץ היתה תוהו ובוהו' 'שהאדם תוהו ומשתומם על בוהו שבה', דיסוד מעשה בראשית הוא שהאדם מתקשה ותוהו ומשתומם. ובמדרש נדרש פס' זה בענין ארבע גלויות 'תוהו זה בבל בוהו זה מדי וחשך זה מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל וכו'', ורק מתוך כך מן הקושיות והגלויות בא מעשה בראשית, ונהיה מכל החושך 'ויהי אור'.

והוא הדבר שיש ללמוד מכאן שעליות האדם מגיעות רק מתוך הקשיים, ומבקשים אנו שיהיו קשיינו הקושיות של הבית מדרש, 'ולא ע"י יסורים וחליים רעים' היינו רק ביסורים של תורה⁵⁹, אבל אם בכל זאת נגזר עלינו איזה יסורים גם בגוף, נדע המכוון שבהם ונתמיה עליהם ונתעורר מהם, וכך נזכה ויכאשר יענו כן ירבה וכן יפרוץ.

פרק ח'

אש התורה לעומת אש הנסיון

לד.

'שובו בנים שובבים'

בפרשיות אלו יש נוטריקון הידוע בישראל שובבים⁶⁰, והוא לקוח מל' הנביא 'שובו בנים שובבים' (ירמיה ג, יד), ופירושו שם המפרשים שובבים ל' מרד, אך רש"י ביומא (פ, א) מבאר דהוא מלשון נערות ושטות, וצריך לבאר מה השייכות בין המרד לבין ימי הנערות. ונראה, דהנה הנער בכוחו שנתבאר שהוא קובע מציאות חדשה מכח הקו', ומחמת ש'בוער' בו לקבוע מה ראוי להיות, יכול הוא לקחת כח זה ולומר שהמציאות המצויה אצלו היא הנכונה והראויה⁶¹ והיא האמיתית ובלתי נשלטת, ומכאן מגיע כח מרדו. ובא ענין זה בפרשיות שעסקן בקושיות שמוציאות לגאולה, שהצורה להגיע למציאות האמיתית היא רק ע"י הקושיות והניסיונות.

והיא העצה בדבר, שכשמגיע נסיון על האדם בכל מקום שהוא ישקיע עצמו בקושיות בתורה ושהם 'יתפסו' אותו, ויעשה מקושיות אלו כלי קיבול לקבל המציאות האמיתית, ולשם יביא את בערתו ורצונו לקבוע את המציאות ולא במציאות העולמית, ותעמוד אש התורה וההכרח שבה כנגד אש הנסיון.

ובר"ן בנדרים (כ, ב) איתא, שע"י המילה שלט אברהם על כל גופו והיינו דלא כהטענה שא"א לשלוט על הנסיונות. ומצאנו שמשם בפרשת יציאת מצרים נתבע על שלא מל את בנו, ונתפרש בחז"ל שהוא נתעסק במלון תחילה. ונראה שהיינו שנתעסק ביישוב לפני הגאולה, ובא זה ביחס לברית מילה שענינה מה ש'בדמייך חי', שע"י החסרון האדם ומה שאין רואה במציאותו שלימה מקבל הוא את כח ההולדה, והוא היסוד המתבאר דאין התורה נמצאת במציאות הקיימת אלא צריך לחדשה ולהולידה.

פרק ט'

'בין אדם לחברו'

לה.

עינויים – תכשיטים

בבעה"ט פרשת פקודי עה"פ 'כל הזהב' (לח, כד) 'ה' מיני זהב חח וזום וכו' כנגד העשוי להם ה' עינויים פרך מרר עינוי וכו'', וחזקן שמתוך כל העינויים שקבלו יכולים אנו להוציא קישוטים. ושומה עלינו לחשוב ולעיין מה יכולים אנחנו להוציא מכל מה שעבר על הישיבה בתקופה זו, ואיך אנו יכולים לחדש את המלוכה ולהחזיר שוב את פארה וגדלותה של ישיבתנו ולהפוך את ענויינו לתכשיטים.

לו.

'עבדי הם ולא עבדים לעבדים'

הדבר הראשון שמשם תובע מבני ישראל הוא 'למה תכה רעיד', וכן הפרשה הראשונה לאחר מתן תורה פרשת משפטים עוסקת במצוות שבן אדם לחבירו, וענינו הוא שביציאת מצרים כל האדם מתעלה, דמתגלה שהאדם אינו נשלט לא ע"י פרעה ולא ע"י יצרו, אלא בעל בחירה הוא ובעל רצון 'עבדי הם ולא עבדים לעבדים', ובזאת מתרומם גם כל הבן אדם לחבירו, דכשמכיר האדם את גדלותו מכיר גם את גדולת חבירו, ולעומת פרעה שטוען שישראל אמורים להיות משועבדים ולא טוב להוציאם ממצרים, ולעומת היצר המראה לאדם שכביכול זה המצב ואין הוא יכול להתמודד איתו, עומד משה ומעמיד שישראל אינו 'בין הכות', וכשמכה האחד את חבירו גם הוא נהיה אדם שפל, וע"ז אומר משה 'רשע למה תכה' שבגלל שמכה נקרא רשע דגדלותו בעצמה ירדה⁶².

⁶¹ הגר"י הוטנר היה מספר בשם ה'אלתר', שפעם בחור אחד הלך לבקר חולה ולהיות עימו כל הלילה ולקח איתו ספר קריאה וגער בו האלתר 'ולולב גם אתה נוטל עם ספר קריאה'. וכן גם ללכת לחתונה אין זה עובדין דחול אלא הו דבר שבקדושה, דהעסק בהם הוא עם האדם המרומם.

⁵⁹ כמו שכתב רבינו יונה בשע"ת (שער ד' אות יד) 'והשנית כי ישית עמלו בתורה וטרחו בה ואשר תדד שנתו מעניו יעלה במקום יסורים'.

⁶⁰ דזקן כבר ראה שתמיד המצב משתנה וחווה כבר הרבה כישלון, ואין רואה מציאותו שלימה.

וזאת למדתנו יציאת מצרים, שאין האדם כמו שנראה בשיטחיות הגוף החיצוני, כמו שפרעה מראה, וכמו שיצרו של האדם מראה לו, וכמו שזולתו לפעמים חושבים עליו שאפשר להכותו, אלא האדם הוא הנשמה והדעת, ושייך הוא לפנים ולסוד של העולם.

לז.

'לכו ונחדש את המלוכה'

ההרגשה בינינו היא שאנו בני הישיבה סבלנו יותר בכל תקופה זו, אך כנראה הוא כיון שעלינו יש יותר תביעה בענין בן אדם לחבירו וגדלות האדם אותו העמידה הישיבה, דאף שקיבלנו הרבה בענין זה, לפעמים אפשר לראות אף בו כבר כמצב קיים ו'מלומדה', או להסתכל עליו כמושג ששייך אף לגוים ולא להמשיך ולחזקו מעצמנו מתוך הגדלות האדם, וכדנבאר. ולכן צריכים אנו יותר להכיר כל אחד במעלת חברינו, וכמו משה 'וירא בסבלותם' לשים לב לצורך הזולת ולתת לב, ואם חסר לו איזה דבר להשלים לו, ולתמוה על הקשיים שיש לו ולא לקבל שיש צרות לאדם אחר, ולהעמיד מחדש את הקשר האמיתי של המכיר בערכו של האדם, בדוקא פנים אל פנים בלא טלפונים ומחיצות בינינו⁶².

ונזכה בעזרת השם על ידי זה, לקבל התכשיטים מתוך העינויים, 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול', מתוך ה'כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ'.

מפתחות

עניני פסח

מצה יא בהעי. טו.	'השתא הכא' טו. ובהעי.
שאלת הבנים יט. כ.	'כנגד ארבעה בנים וכו'' ל בהעי.
אפיקומן יא בהעי.	'את פתח לו' ל בהעי.
הגדה של פסח – 'כרפס' יח. יט. כ.	'בדמייך חיי' לד.
'הא לחמא עניא וכו'' טו.	'צפון' יא בהעי.
'כל דיכפין ייתי וכו'' טו בהעי.	

עניני יציאת מצרים

השיעבוד מחמת המלשינים ב. ט. י. יא.	זקוקה לתמיה עליה ל. לא.
צריכה להיות ביציאה מן היישוב ו. ח. יא.	תכשיטים במקום עינים לה. לו.
יוצאת מתוך הגלות יב. כ.	דתן ואבירים – חלק ממהלך יציאת מצרים א-ג. ה. ו. י. יא.
'כן ירבה וכן יפרוץ' יג. יז.	טענתם על משה רבינו ג. ה. ו.
חוזק לב פרעה כה. כז.	הותירו מן המן ז. יא.
מופתים כה. כז. כט.	

ביאורי תפילה

ברכות קרי"ש – 'זורע צדקות מצמיח ישועות' יג.	'איש בן פרצ' כג בהעי.
שמונה עשרה – 'זלמלשינים על תהי תקוה' י.	'עם מדושני עונג' יב.
ברכת כהנים – 'לברך את עמו ישראל באהבה' לו.	סליחות – 'מתוך צרה המציאם פדות ורווחה' כט.
'כי הוא על ימים יסדה וכו' כט.	ברכת ברית מילה – 'בדמייך חיי' לד.
תפילות שבת – 'ימין ושמאל תפרוצי וכו' על יד איש בן פרצ' כד.	'ולא ע"י יסורים וחליים רעים' לג.

⁶² 'לברך את עמו ישראל באהבה' נאמר בברכת כהנים שנעשית פנים אל פנים.

ספרי המוסר

שערי תשובה (ש"ד אי"ד) – זוהשנית כי ישית עמלו בתורה וטרחו
בה ואשר תדד שנתו מעיניו יעלה במקום יסורים' לג.
מסילת ישרים (פ"א) – יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה
הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו וכו' זכבר
לא יוכל שום בעל שכל להאמין' כ.

דברי רבותינו

מרנא האלטער' לו בהעי'.	חפץ חיים טו בהעי'.
בית הלוי טו בהעי'.	רבי יעקב יפה'ן כד.
גדול אחד ל בהעי'.	רה"י הגרמ"מ פרבשטיין יט בהעי'.
רבי יהונתן דוד דייוד יח. כ. ובהעי' כו בהעי'.	רבי יעקב קמינצקי כג בהעי'.
רבי יצחק הוטנר י. בהעי' יב. יג. כד העי' לג. לו בהעי'.	רבי אהרן יהודה ליב שטינמן כט בהעי'.
חזון איש יט בהעי'.	

